

ZAŠILJENO PERO ILI: O POLEMICI S RAZLOGOM

(Ivo Pranjković, Sučeljavanja: Polemički dueli oko hrvatskoga jezika i pravopisa, Disput, Zagreb, 2008.)

Vjerojatno se neće biti teško složiti s konstatacijom da su dobre polemike prava rijetkost, da je u našoj javnosti, napose u znanosti, malo dobrih, istinskih polemičara, te da se – posljedično – i knjige sabranih polemičkih tekstova s razlogom mogu smatrati prvorazrednim izdavačkim raritetima. U takvu će kontekstu druga knjiga polemika hrvatskoga jezikoslovca Ive Pranjkovića (prva je, Jezikoslovna sporenja, 1997. godine objavljena u nakladi Konzora) – naime knjiga Sučeljavanja: Polemički dueli oko hrvatskoga jezika i pravopisa (Disput, Zagreb, 2008) biti vrijedna naše pozornosti, i to najmanje iz dvaju – vjerujemo valjanih – razloga!

Prvo, i ovim se izborom svojih polemičkih tekstova Ivo Pranjković predstavlja kao jedan od rijetko dobrih, vještih i uspješnih polemičara u hrvatskome jezikoslovlju, polemičara kojemu je polemičnost jedno od najprepoznatljivijih osobina, štoviše jedno od njegovih „inherentnih distinktivnih obilježja“. Drugo (možda još i važnije), uknjižena su Pranjkovićeve sučeljavanja dobra prilika da na nov način promislimo o polemici kao žanru, napose o polemici u znanosti! Ukratko, u novijoj lingvistici i stilistici tek rubno spominjana, a u suvremenoj javnoj društvenoj komunikaciji slabo zastupljena ili loše predstavljena, čini se da je polemika – bilo kao retorička vještina bilo kao predmet teorijskih promišljanja – doživjela nemilu sudbinu klasičnoga predmeta: podjednako kao što je vještina polemiziranja nisko pozicionirana na ljestvici društvenih (ili, bolje, komunikacijskih) vrijednosti, tako se i polemika kao žanr (ili diskursni tip)¹ pokazala nepodatnom uobičajenim klasifikacijama. Posljedično je stoga ostala nezastupljena u (uvjetno rečeno) „ozbiljnim“, znanstveno intoniranim prikazima i analizama. U tom smislu Pranjkovićeve su polemike sjajan povod da postavimo važno pitanje, pa i pokušamo na nj odgovoriti: kako to da je u našoj znanosti – poglavito u jezikoslovlju – puno sporenja, a malo polemiziranja!?

---

¹ Dok će klasična stilistika u polemici prepoznavati zaseban žanr koji se razvija u okviru publicističkoga stila, odnosno književno-publicističkoga podstila, diskursno bi se određenje polemike (dakle ono koje će u njoj vidjeti poseban i po mnogo čemu specifičan diskursni tip) trebalo temeljiti na uočavanju komunikacijskih značajki polemike (u prvome redu intencija supolemičara, potom i recepcije šire javnosti), ali i njezine nemale društvene uloge. Upravo s tih čemo, diskursnih polazišta ovdje nastojati pristupiti i Pranjkovićevim polemičkim tekstovima.

Uvodno navodimo tek nekoliko teza o polemici (kao tipu diskursa), teza oko kojih, smatramo, i ne bi trebalo polemizirati, a koje bi u konačnici mogle ponuditi dobro polazište i za razmatranje Pranjakovićevih polemika:

Ponajprije: polemika nije tematski limitirana. Polemizirati se, načelno, može o koječemu: o pitanjima kulture, književnosti, zabave, obrazovanja, ekologije, sporta, o moralu i društvenim vrijednostima, o aktualnoj politici, o kvaliteti televizijskoga programa, pa dakako – i štoviše! – i o znanstvenim pitanjima. Ukratko, sve o čemu se može komunicirati, a što pretpostavlja (ili barem omogućuje) zauzimanje više ili manje jasnih osobnih stavova, može biti dobra tema (i dobar povod!) za polemiku.

Potom: svakako valja istaći i javnost polemike. Ona nije samo sučeljavanje mišljenja, ona je javno sučeljavanje mišljenja. Polemizira se stoga u javnim medijima, u novinama, na televiziji, na okruglim stolovima, na tribinama itd. Premda, neupitno, polemičkih tonova može biti i u privatnim razgovorima, takve ćemo prijepore biti skloniji nazivati nesuglasicama, svađama, razmimoilaženjima ili razilaženjima u mišljenjima i sl. Bitna je naime značajka polemike ta da se ona redovito vodi zbog neke javnosti, pa se i baš iz tih razloga polemički tekstovi u pravilu javno plasiraju.

Naposljetku: u (naizgled) suprotstavljenim stajalištima da je polemika dijaloška, odnosno monološka forma teško da ćemo naći jačih poticaja za polemiku! Nasuprot, po svoj bi prilici trebalo redefinirati pojam dijaloga ili – još bolje! – definirati pojam polemičkoga dijaloga. U tom bi kontekstu trebalo posebno povesti računa o intencijama (su)polemičara te ustanoviti uspostavljaju li oni uopće – i, ako da, s kime? – dijalog! Intencija supolemičara nije međusobno razuvjeravanje, već, naprotiv, uvjeravanje javnosti u neodrživost protivničkih stavova, pa potom i diskreditiranje protivnika (stoga replika i jest usmjerena toj javnosti, a tek u formalnome smislu – i uvjetno! – osobi s kojom se polemizira). Ukratko, polemika jest dijalog, ali dijalog samo započet među dvjema sukobljenim stranama, u koji se vješto (i potpuno svjesno!) uvlači šira javnost, pa u toj javnosti polemički dijalog nužno i završava. Replike se istom prividno usmjeravaju supolemičaru i odgovor su na njegove verbalne izazove – one su ustvari javno iskazani stavovi, a polemička je situacija u najboljem smislu riječi pogodovala njihovu jasnijem, efektnijem i uspješnijem javnom prezentiranju.

Upravo spomenuvši da se polemizirati može o mnogočemu – i o znanstvenim pitanjima, dakako! – najavili smo zanimljivu temu statusa polemike u znanstvenome diskursu. Pitanja koja se (eventualno) nameću

proistječu u najvećoj mjeri iz stereotipnih poimanja znanstvenoga teksta i dotiču se stavova o objektivnosti i/ili subjektivnosti te pisanosti i/ili govorenosti u znanosti (ili u znanstvenoj komunikaciji), odnosno naših očekivanja od znanstvenoga teksta.

Pravo je međutim pitanje: može li polemika pomoći znanstvenoj spoznaji? Ili: mogu li argumenti izneseni u polemičkome sučeljavanju biti znanstveno relevantni?

Upravo će nas ta pitanja vratiti polemikama Ive Pranjkovića! Ne kanim ovdje podrobnije navoditi neposredne povode Pranjkovićevih ulaženja u polemičke duele, dakle upoznavati se s temama oko kojih se sporio s neistomišljenicima. Naprotiv, usmjerit ćemo se na ono u čemu prepoznajemo važne odlike Pranjkovića kao polemičara: na argumentacijske postupke (ali i na tehnike uvjeravanja te pridobivanja i zadržavanja čitateljske/slušateljske pozornosti), a potom i na druge značajke njegovih polemičkih tekstova (na odnos prema supolemičaru, na odnos prema predmetu o kojemu se polemizira, naposljetku i na načine na koje je polemike običavao okončavati).

Argumentacija. Zacijelo bi bilo pleonastično reći da u znanstvenome diskursu – pa i u polemici koja se vodi oko znanstvenih pitanja – argumentacija mora biti znanstveno utemeljena. No ono oko čega se može sporiti jest je li svaki u znanosti dobro fundiran argument u polemici uvijek podjednako poželjan. Po svojoj prilici baš zbog javnosti – uime koje se polemički dijalog vodi – u polemici će posebnu vrijednost imati (i) efektni argumenti. Dakako, kad je riječ o znanstvenoj polemici, efektivnost će argumenta svakako morati biti udružena s njegovom znanstvenom prihvatljivošću – istinitošću (štoviše, morat će biti ukroćena njome), morat će k tome sasvim jasno biti u službi zastupane teze, ali i nedvosmisleno odgovarati na neposredni polemički izazov.

Razmatrajući argumentacijske postupke i tehnike u Pranjkovićevim polemikama, moglo bi se reći da se oni – uz udovoljavanje općim zahtjevima koji se postavljaju pred dokazne postupke u polemikama – kreću u rasponu od vrlo ozbiljnih znanstveno utemeljenih razloga kojima bi – poželjeli li ih osporiti – supolemičar morao suprotstaviti podjednako uvjerljive znanstvene argumente do gotovo šaljivih dosjetki kojima polemičar naglašava besmislenost stavova ili prijedloga svojih protivnika (nerijetko ih pritom karikirajući). Za kojim će tipom argumentacije Pranjković u kojem slučaju posegnuti ovisit će o njegovu stavu prema predmetu spora te o stavu koji zauzima prema svome supolemičaru.

Iako se, dakako, radi o vrlo uvjetnim podjelama, doslovce o klizanju po zamišljenoj skali između netom ucrtanih krajnjih vrijednosti –

jer naime i sasvim ozbiljni dokazi mogu biti polemici primjereni i u njoj vješto plasirani, kao što, uostalom, i oni rubni u dobroj polemici neće izigrati ni zdrav razum ni logiku znanosti – pomoću nekoliko ćemo primjera oslikati dijelom različite Pranjковиćeve argumentacijske postupke.

Taksativno nabrajajući razloge protiv dvoglasničke/diftonške interpretacije dugoga jata (/ie/) – ukupno njih osam – ponudio je Pranjковиć vrlo ozbiljnu, teorijsko-metodološki utemeljenu argumentaciju koja bi se, bez imalo krznanja, mogla upotrijebiti u svakoj znanstvenoj studiji. No i tome su prethodili neki izrazito polemički okršaji. Ukratko, replicirajući na prigovore koje mu je suparnik prethodno uputio, Pranjковиć se neće susprezati proglasiti ih bilo smiješnima bilo polemičkim dosjetkama.

Ako uopće ima uvjeta za govorenje o dijelom drukčijim argumentima – onima ponešto karikiranima i/ili (efektno) predimenzioniranima, onda bi trebalo reći da i takvi – kad je o Pranjковиćevim polemikama riječ – imaju istu svrhu: snažno i upečatljivo upozoriti na neprihvatljivost protivnikova stava, odnosno na nelogičnost i/ili neutemeljenost neke tvrdnje, te i na taj način učvrstiti autorove pozicije, a ujedno privući i zadržati pozornost i naklonost javnosti zbog koje se, napokon, i polemizira. Takvi su brojni slučajevi u kojima će on uporno insistirati na znanstvenoj istini, a nerijetko i pokazati koliko mu je strana i neprihvatljiva ona „logika“ koja vrijeda zdrav razum. Upravo je antologijski primjer spor oko pravopisne formulacije u vezi s pisanjem toponima Bihać, a koja glasi „Ako znamo da na -ać završava Bihać, lako ćemo razlikovati imenice sa -ać i -ač.“ Pranjковиćeva će reakcija na to biti neumoljivo izravna i odrješita: „Što uopće znači citirana formulacija i koji je razlog njezina uvrštavanja u Pravopis? Zar doista [njezin autor] ne vidi da to što je napisao, ako -ać u Bihać ne smatra sufiksom, otprilike odgovara formulaciji: Ako znamo da se piše ćelav, onda znamo da treba pisati ćelija?!“

Stav prema supolemičaru. Konvencijama se polemike kao žanra svakako mogu pripisati i mnogo po čemu specifični odnosi među sukobljenim stranama. Nastojanje da se priznaju i uvažavaju dobre strane protivnika svakako ide u bolje običaje polemiziranja, ali polemike ipak neće biti ako izostane i ono drugo: neprikriven i oštar napad, negiranje, nerijetko i omalovažavanje supolemičara. Primjera za to – i jedno i drugo – ima obilje u Pranjковиćevim polemikama. Neke će svoje protivnike on – načelno! – uvažavati, iako će se oštro suprotstavljati pojedinim njihovim napisima i stavovima, i pritom ih neće nimalo štedjeti, druge djelomice, odnosno samo neke segmente njihove znanstvene/stručne djelatnosti, a trećima jednostavno i neće moći naći dobrih strana. (Uzgred: s obzirom na značajke

polemičkoga diskursa Pranjkovićeви su oponenti na svojevrsan način sukreatori polemika, pa navodimo njihova imena redosljedom kojim su u knjigu uvršteni dueli s njima: Dalibor Brozović, Stjepan Babić, Božo Ćorić, Mario Grčević, Nataša Bašić i Snježana Kordić.)

Nerijetko dakle polemički dijalog uključuje akademsku kurtoaziju: za jednog će od svojih supolemičara Pranjković utvrditi da je, „osim svih drugih neospornih kvaliteta kojima se odavno potvrdio kao jedan od vodećih hrvatskih jezikoslovaca, uvijek bio vješt polemičar“, ili će pak za knjigu svoje oponentice bez imalo ustezanja jednostavno reći da je – izvrsna. Dakako – upravo kao protuteža – neizbježno je i ono polemičko „ali“: vješt polemičar onaj je koji „vrlo vješto navodi na svoj mlin sve što bi na taj mlin ikako moglo ići“ i tuđe formulacije „prilično zločesto secira“, a na samouvjerenu će tvrdnju mlađe kolegice da je spomenuta njezina knjiga doživjela „veći inozemni uspjeh od bilo koje druge lingvističke knjige ikad objavljene u Hrvatskoj“ sarkastično primijetiti: „Doista skromno s njezine strane?!“

Istini za volju, valja reći da su neki su Pranjkovićeви suparnici prošli i znatno gore, no i takav će svoj kritički stav on izvoditi iz odnosa prema struci (odnosno prema predmetu spora). Primjerice, veći će dio jezikoslovnih radova jednoga od ponajčešćih svojih protivnika u polemičkim duelima nimalo uvijeno ovako kategorizirati: „politička, gotovo bih rekao politikantska rabota koja s našom strukom, po mom sudu, ima vrlo malo veze“. Na drugom će mjestu i ne baš suviše obazrivo podsjetiti na još poneke suparnikove nečuvane jezikoslovne uzlete, a „koji bi mogli konkurirati za svjetsku antologiju lingvističkih gluposti“.

Napomenimo i ovo: ako je (verbalni) odnos među sudionicima polemike dobro – u predmetu spora! – utemeljen, ako k tome još donosi i nešto novo, nenadano, možda i lucidno i duhovito, zasigurno pridonosi dinamici, živosti polemičkoga dijaloga. Odgovor pak na pitanje koliko je daleko u tome pristojno i prilično otići neće biti nimalo lagan: u nj bi trebalo uključiti i konvencije žanra/diskursnoga tipa i u velikoj mjeri ipak subjektivan osjećaj mjere i dobra ukusa. Naposljetku, dodajmo, verbalni će okršaji uvelike privlačiti čitatelje tih tekstova! Gotovo voajerski pratit će oni rat riječima, zauzimati strane, izgrađivati vlastite stavove i osuđivati tuđe, neskriveno likovati zbog pobjeda jednih ili zbog poraza drugih, pritom (vjerojatno) osjećajući nemalu dozu olakšanja što se sami ne nalaze u tako nezavidnim situacijama, što samo promatraju tuđi okršaj.

Stav prema temi. U rasponu će između objektivnoga i subjektivnoga – koji će se potvrđivati u svakom polemičkom tekstu – uvijek biti važno zadržati pravi odnos prema temi spora. Koliko god naime bio žestok sukob, koliko

god on poprimao i osobne note, polemika će imati smisla tek ako se ni u jednome trenutku ne izgubi iz vida zašto se i oko čega supolemičari spore. U polemici će u znanosti to biti naročito bitno! Značajka je Pranjkovićevih polemika često i nedvosmisleno podsjećanje na povode i predmete sporenja, na stavove koje sam zastupa ili brani te na čisto stručne/znanstvene razloge iz kojih to čini. Posebice onda kada se upušta u prepisku s protivnicima koji sasvim evidentno ne nastupaju sa sličnih pozicija, u odnosu će prema pitanjima znanosti i svoje struke nalaziti isključive poticaje za polemičke prepirke, pa i za nastavak polemičkoga dijaloga.

Premda je insistiranje na pravoj temi verbalnoga sukoba imanentna značajka Pranjkovićevih polemiziranja, nekoliko bi primjera ovdje trebalo posvjedočiti o načinima na koje će se on nastojati izboriti za dignitet polemike o ozbiljnim (i manje ozbiljnim) pitanjima struke.

Odgovarajući – točku po točku – na (sugestivna) pitanja u vezi s pisanjem tzv. dugoga jata (pri čemu je neskrivena intencija predlagača bila da dosadašnje pisanje ije zamijeni pisanjem ie), Pranjković će uporišta svome stavu da hrvatsku pravopisnu normu ne treba mijenjati, pogotovo ne u predloženom smjeru, tražiti u samom meritumu stvari – u jeziku te će istaći kako misli da nema nijednog dovoljno uvjerljiva stručnog argumenta koji bi išao u korist spomenutoga prijedloga.

S istih će pozicija – predanosti pitanjima svoje struke – on odlučno odbacivati svaki pokušaj njezina izigravanja bilo nedostojnim argumentima bilo pak posvemašnjim i krajnje neumjesnim iskliznućima u lingvistici (ali i znanosti uopće!) posve neprimjereno politikantstvo. Činjenica je da će se posebno neka pitanja standardnoga jezika češće naći na sklisku, moglo bi se reći i rubnom području između struke/znanosti i jeftine politike. Ta će pitanja, po naravi stvari, više zanimati javnost i biti češća tema polemika (u hrvatskome slučaju to su, znamo, u prvome redu **pitanja leksičke i pravopisne norme**, ali i ona koja se tiču **odnosa hrvatskoga i srpskoga standardnog jezika**). Međutim u polemikama se nažalost prečesto prijeđe naznačeni rub (i to i u načinu pristupa temi, i u argumentaciji, i u sveopćoj intonaciji). Pranjković će nedvosmisleno isticati i višekratno to ponavljati:

„Moje je mišljenje da se moramo baviti svojim standardnim jezikom, a i svim drugim pojavnostima hrvatskoga jezika i hrvatskih narječja, bez obzira na bilo koji drugi jezik (...). Umjetno povećavanje hrvatsko-srpskih jezičnih razlika posve je isti tip politikantskoga i nadristručnoga posla kao i uklanjanje tih razlika, samo sa suprotnim predznakom. Ne bude li se naša struka oslobodila takva politikantstva, sigurno joj se ne piše dobro.“ (istakla L. B.)

Kraj polemike. Ako je polemika rat – rat riječima ili rat perom – važno je, gotovo strateško pitanje kada uopće ući u polemiku, a kada se i kako iz nje povući. Ovisit će to, dakako, o razlozima i motivima sukobljavanja, ali i o procjeni vlastitih i tuđih izgleda te naklonosti publike. Pitanje pobjednika – ma koliko se može činiti relativnim – u polemici uopće nije nevažno!

No znamo li da je svaka polemika dijalog koji se vodi zbog neke javnosti, i u njezino ime, svemu je potrebno dodati još jednu perspektivu – onu dramsku. Dobar će dramski dijalog pretpostavljati dobar osjećaj za mjeru – u svemu, pa i u pitanjima količine vlastite prisutnosti u medijima. Riječju, i po tome će se – po osjećaju za mjeru – između ostaloga, razlikovati dobri polemičari od loših!

Polemike koje prelaze u žanr sapunice, polemiziranje koje samo sebi postaje svrhom i koje stoga jednostavno gubi svoju publiku ne može ništa pridonijeti ni predmetu spora, dakle ni pitanjima struke! Vješt će i dobar polemičar stoga zazirati od dosade (podjednako vlastite kao i dosade, odnosno zamora publike), pa će pitanje pravovremena (i svakako efektivna!) povlačenja biti – samo naizgled paradoksalno – ključno mjesto (dobre) polemike. Drugim riječima, prije pisanja svakog utuka polemičar se nalazi pred temeljnom dvojбом: reagirati ili ne, zapodijevati (ili nastavljati) polemički dijalog ili je u konkretnom slučaju ipak mudrije odšutjeti. Pranjković će gdjekad o tome i eksplicitno progovoriti. Međutim u različitim su situacijama – čini se – motivi njegova polemiziranja isti: obrana digniteta struke. Utoliko će procjena izgleda da polemikom pridonese tom općem cilju i postati i ostati glavni motor Pranjkovićevih polemika.

Ne želeći naposljetku iznevjeriti ni zakonitosti žanra prikaza (recenzije) znanstvene knjige, odnosno osvrta na nju, nastojeći pritom svakako zadržati i osjećaj za dobru mjeru, zaključno se tek ukratko osvrćemo na uvodno postavljeno pitanje o mjestu polemike u znanosti/u znanstvenome diskursu.

Naime koliko god da se pitanje osnovanosti i opstojnosti polemike u znanosti može činiti prije retoričkim negoli pravim izazovom za nove dokazne postupke, neće biti naodmet dodati i to da će upravo potreba obrazlaganja i dokazivanja ispravnosti jednih gledišta, a neprihvatljivosti drugih – popraćena, dakako, dobro utemeljenom argumentacijom – uvelike pridonositi ovjeravanju zastupanih (i branjenih) gledišta, te da će, u konačnici, na ponajbolji način poticati i promicati kritičko mišljenje i znanstveno spoznavanje. U tom će se smislu polemičnost (i njoj svojstvena dijalogičnost, bilo eksplicitna bilo implicitna) prepoznati kao imanentna znanosti/znanstvenome pristupu. Naposljetku nije nevažno istaći i to da su

polemički tekstovi – baš zahvaljujući svojoj dijalogičnosti – i iznimno zanimljivo štivo! Po svoj prilici realno je stoga očekivati da će i ove Pranjkovićeve polemike – koje su zbog javnosti i u ime javnosti vođene, pa sada, uknjižene, toj javnosti i vraćene – biti ne samo dobar poticaj za rehabilitaciju polemike u znanstvenome diskursu nego i rado čitani tekstovi!

Lada Badurina
Sveučilište u Rijeci